

УДК 94(477.83/.86):314.12 "XIX-XX"
ББК 63.3 (4 Укр)

В.М.КЛАПЧУК –
доцент кафедри екології та рекреації
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ГУЦУЛЬЩИНИ ТА ПОКУТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОЛІТЬ

Робота виконана на кафедрі екології та рекреації
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Гуцульщина та Покуття займають південно-східну окраїну Східної Галичини і для них характерні певні особливості розселення, адміністративного підпорядкування, динаміки чисельності населення. У статті наводяться та аналізуються детальні статистичні матеріали другої половини XIX – першої третини XX століть по адміністративних одиницях та окремих населених пунктах, дається характеристика чисельності населення та міграційних процесів.

Ключові слова: Гуцульщина, Покуття, чисельність населення, міграція, адміністративна структура.

V.M.Klapchuk **QUANTITY OF THE POPULATION IN GUZULSHYNA AND** **POKUTTYA AT THE SECOND HALF** **OF XIX – THE FIRST THIRD OF XX CENTURIES**

Guzulshyna and Pokuttya occupy the south-eastern part of Eastern Galychyna. They are characterised by certain peculiarities of settlements, administrative obedience, dynamics of its quantity. The article reveals and analyses the detailed statistic materials at the second half of XIX – the first third of XX centuries of administrative points and separate populated areas. The characteristic of quantity and migration processes of population is given in the article.

Key words: Guzulshyna, Pokuttya, quantity of population, migration, administrative structure.

Південно-східну частину Східної Галичини займають Гуцульщина та Покуття. Їхню характеристику в усіх аспектах господарського життя необхідно давати разом, оскільки більшість особливостей є спільними; неодноразово на цій території відбувались адміністративні зміни, що відносило ті чи інші населені пункти то до Гуцульщини, то до Покуття, за винятком етнографічних особливостей, які для обидвох регіонів є дещо відмінними. Детальні матеріали з демографії відносяться до останньої чверті XVIII століття, а вже у другій половині XIX та першій третині XX

століть відбуваються детальні переписи населення та їх характеристика. Досліджуваний регіон з демографічної точки зору розглядався лише по окремих повітах або воєводствах, про що свідчать праці В.Грабовецького [1], С.Копчака, В.Мойсеєнко та М.Романюка [5] та інших дослідників [4; 6]. Детальної, комплексно опрацьованої інформації з XIX-XX століть немає, тому саме питання динаміки чисельності та міграції населення досліджуваного періоду є актуальним і потребує вирішення. Завданнями, що стоять перед автором, є вивчення умов розселення по цій території, міграційних процесів та динаміки чисельності населення.

Для підготовки статті використовувались статистичні довідники та переписи населення XIX-XX століть, матеріали Центрального державного історичного архіву у Львові, Івано-Франківського обласного державного архіву, оригінальні матеріали Домашнього архіву Клапчуків тощо.

Специфіка дослідження вимагала застосування статистичного та аналітичного методів досліджень, а також роботи з архівними матеріалами.

В 1854 році Галичину було поділено на округи з повітами. До складу Коломийської округи входили повіти: Гвіздець, Заболотів, Кути, Обертин, Снятин, Коломия, Печеніжин, Городенка та Косів, а до складу Станиславівської округи – Надвірна, Богородчан, Делятин, Солотвина, Бучач, Тисмениця, Монастирське, Галич, Станиславів та Тлумач [9, с. 285-287].

Площа та кількість населення покутських та гуцульських повітів складала (табл. 1) [8, с. 4-5; 9, с. 334-337]:

Таблиця 1.

Чисельність населення та громад по повітах Станиславівщини

Повіт	1854 рік		1858 рік		
	Площа, кв. милі	Чисельність населення	Площа, кв. милі	Чисельність населення	Чисельність громад
Гвіздець	4,8	20920	5,8	21234	27
Городенка	7,7	33107	7,7	33604	27
Делятин	19,4	24248	19,4	24612	22
Заболотів	3,6	22140	4,2	22473	15
Коломия	5,8	31154	6,5	31621	27
Косів	19,2	33677	19,7	34182	23
Кути	14,1	22201	14,6	22534	22
Обертин	6,4	27574	6,9	27987	27
Печеніжин	8,7	32842	9,2	33334	28
Снятин	5,1	29927	5,6	30375	23
Тисмениця			6,6	27498	23
Тлумач			8,6	31413	28

У середині XIX століття є дані про населення окремих населених пунктів Закарпатської Гуцульщини. У Рахові тоді проживало 2985 чоловік, у Ясінях – 2788, а у Кобилецькій Полянці – 858 жителів [2; 3].

В 1866 Надвірнянський та Делятинський повіти були об'єднані в один Надвірнянський, який у нових межах мав 43 містечка та села на площі 33 квадратні милі та 50708 осіб населення [7, с. 47].

Станом на 31 грудня 1869 року наводяться статистичні дані по динаміці чисельності населення вже по нововиділених повітах [12, с. 11-13, 22-23] (табл. 2).

Таблиця 2.

Статистичні показники чисельності населення станом на 31.12.1869 року

Повіт	Площа, милі ²	К-сть		Чис. населення, осіб	Кількість			
		Сіл	Будинків		Сіл на 10 миль ²	Осіб на милью ²	На 1 село	
							Буд.	Осіб
Богородчани	16,36	40	8611	51892	24	3,17	215	1297
Надвірна	33,80	37	9712	54740	10	1,62	262	1479
Коломия	21,05	78	17463	99359	35	4,72	232	1324
Косів	35,03	46	12757	63460	15	1,81	277	1381
Снятин	10,90	41	11655	63833	39	6,08	284	1556
Городенка	14,51	48	17210	66849	33	4,61	244	1392
Тлумач	17,78	67	13196	83267	37	4,68	196	1242

Отже, найбільша кількість населення була в Коломийському та Тлумачькому повітах, а щільність населення – в Снятинському та Коломийському. Через велику площу повіту найменша щільність населення спостерігалась в гірських Надвірнянському та Косівському повітах. Цікавою була б картина динаміки чисельності населення за відповідні періоди, проте її встановлення є неможливим, оскільки в 1860-х роках відбулась адміністративна реформа, якою були перерозподілено території більшості повітів.

Тоді ж до переліку найбільших міст та сіл Гуцульщини та Покуття [12, с. 29-32, 36-37] входили (табл. 3):

Таблиця 3.

Найбільші міста Гуцульщини та Покуття.

Міста	Чисельність населення, осіб	Села	Чисельність населення, осіб
Станиславів	14479	Жаб'є	5048
Снятин	10688	Пнів	3835
Городенка	9333	Ключів	3349
Тисмениця	7217	Ланчин	2954
Надвірна	6800	Березів Вижний	2915
Кути	5715	Микуличин	2903
Печеніжин	5213	Пасічна	2430
Тлумач	5166	Заріччя	2417

Богородчани	4597	Зелена	2323
Делятин	4091		
Отинія	3132		
Косів	2563		
Солотвина	2751		
Лисець	2499		
Гвіздець	1557		
Яблунів	1517		
Заболотів	З невідомої причини не наведено		
Коломия			
Обертин			

У 1869 році населення Галичини складало 5418016 чоловік (щільність населення – 69 чол./км²), а в 1880 – 5926172 (щільність населення – 75 чол./км²).

За 1869 рік маємо деякі дані про кількість населення по Буковинській Гуцульщині. Тоді у Банилові Вижницького повіту проживало 3686 чоловік, а у Путильському повіті населення окремих сіл становило: Киселиці – 628 осіб, Підзахаричі – 797, Путила – 1210, Розтоки – 1367, Руспебоул – 724, Сергії – 1500, Солонець – 679 та Шпетки – 587 осіб [17].

Окремі повіти Східної Галичини (табл. 4) в межах сучасної Івано-Франківської області за переписом населення станом на 31 грудня 1880 року характеризувались такими показниками [13, с. 1, 4-9]:

Таблиця 4.

Чисельність та щільність населення в 1880 році.

Повіт	Площа, км ²	Чисельність населення, чол.	Щільність населення, чол./км ²
Богородчани	892,5	49914	56
Городенка	876,0	76949	88
Долина	2514,9	78833	31
Калуш	1144,4	65089	57
Коломия	1176,4	110091	93
Косів	1918,2	65520	36
Надвірна	1962,2	60040	31
Рогатин	1156,0	83704	72
Снятин	603,9	68193	113
Станиславів	852,8	88128	103
Тлумач	889,5	80027	90
По Східній Галичині	78496,6	5958907	75

Згідно цієї статистики, найбільша кількість населення була, як і раніше, в Коломийському повіті, а щільність населення – в Снятинському та Станиславівському. Мінімум спостерігався у Надвірнянському (загальна

кількість та щільність населення) та Долинському (щільність населення) повітах.

За 10 років, з 1869 до 1880, кількість населення зросла майже по всіх повітах (Городенківський – на 15,1, Коломийський – на 10,8, Надвірнянський – на 9,7, Снятинський – на 6,8 та Косівський – на 3,2 %), за винятком Богородчанського, де вона скоротилась на 3,9%, та Тлумацького, зменшення кількості населення у якому становило 4%.

У цьому ж році у Берегометі Вижницького повіту нараховувалось 2686 жителів, а у Рахові, що у Закарпатській Гуцульщині – 4522 чоловік. У Путильському повіті населення окремих сіл становило: Киселиці – 687 осіб, Мариничі – 721, Підзахаричі – 887, Путила – 1435, Розтоки – 1575, Руспебоул – 729, Сергії – 1749, Солонець – 731, Тораки – 780, Усть-Путила – 691, Шепіт – 2178 та Шпетки – 650 осіб [17]. Кількість населення за 10 років зросла лише на 10-15%

В 1896 році в окремих повітах Покуття та Гуцульщини спостерігалась позитивна тенденція по народжуваності, яка була однією з найвищих у Австро-Угорщині [18, с. 5-7] (табл. 5).

Таблиця 5.

Динаміка народжуваності в 1881-1896 роках.

Повіт	Народжуваність на 1000 жителів		
	1881-1885	1886-1890	1896
Городенка	53,0	53,6	51,3
Коломия	49,5	52,9	51,0
Косів	48,0	48,5	45,3
Надвірна	49,6	55,8	51,7
Снятин	50,6	51,8	51,0
Тлумач	50,4	51,2	49,5

Впродовж 1881-1896 років найвища середня народжуваність була в Надвірнянському повіті і складала 52,2 чол./1000 жителів. Така ж картина спостерігалася і по смертності дітей до 1 року – їх було найбільше також у Надвірнянському повіті (35,5% від усієї кількості по Східній Галичині). Картина мертвонароджених дітей на 100 народжень в 1896 році [18, с. 9-10, 17] складала (табл. 6):

Таблиця 6.

Статистика мертвонароджених дітей в 1881-1896 роках.

Повіт	Мертвонароджені діти на 100 народжень	
	1881-1890	1896
Городенка	2,64	2,50
Коломия	1,83	2,06
Косів	3,53	3,84
Надвірна	2,46	2,35
Снятин	1,87	2,00

Тлумач	2,42	2,53
--------	------	------

Ця невідраднa картина дитячої смертності викликана, насамперед, жахливими соціально-побутовими умовами проживання українського населення Галичини та низьким рівнем медичного забезпечення.

У 1900 році [15, с. 290-297, 412-417] черговий перепис населення повітів дав такі результати (табл. 7):

Таблиця 7.

Чисельність та щільність населення в 1900 році.

Повіт	Площа, км ²	Кількість будинків	Чисельність населення, чол.	Щільність населення, чол./км ²
Богородчани	892,57	10454	61655	69,1
Вижниця *	?	?	50213	?
Городенка	904,14	17428	91447	101,1
Долина	2497,48	16638	105262	42,1
Закарпатська Гуцульщина**	?	?	15000	?
Калуш	1182,80	13851	87161	73,7
Коломия	799,71	17967	109212	136,6
Косів	1919,73	17733	84045	43,8
Надвірна	1916,74	14385	79116	41,3
Рогатин	1146,80	16395	108416	94,5
Снятин	603,90	16218	84360	139,7
Станиславів	868,87	17574	134100	154,3
Тлумач	918,68	17321	105769	115,1

* – за матеріалами С.Чорного [6];

**– за матеріалами В.Грабовецького [1].

Найменш заселеним і далі були гірські повіти Покуття та Галичини (Надвірнянський, Долинський та Косівський), а в передгірних районах, де зосереджувались промислові підприємства, розвивались культурні та освітні заклади, кількість населення за 15 років зросла, наприклад, в Станиславові на 46 тисяч жителів.

Отже, з 1880 до 1900 років відбувся значний приріст населення, що був викликаний, перш за все, найвищою народжуваністю на Гуцульщині та Покутті по всій Австро-Угорщині. Тоді у Станиславівському повіті приріст складав 52,2%, у Калуському – 33,9, у Долинському – 33,5, у Тлумацькому – 32,2, у Надвірнянському – 31,8, у Рогатинському – 29,5, у Косівському – 28,3, у Снятинському – 23,7, у Богородчанському – 23,5 та у Городенківському – 18,8%. Негативний приріст, що був викликаний незрозумілими для нас причинами, спостерігався лише у Коломийському повіті (-0,8%).

Статистичні матеріали перепису 1900 року дають детальну характеристику за окремими населеними пунктами [15, с. 412-417]. Нижче

для прикладу наведемо дані по містах та селах Надвірнянського повіту (щільність вираховувалась по площах населених пунктів, а не сільських земель) (табл. 8).

Таблиця 8.

Чисельність та щільність населення Надвірнянського повіту в 1900 році.

Населені пункти	Площа населеного пункту, км²	Чисельність населення, осіб	Щільність населення, чол./км²
Білі Ослави	30,58	2807	91,8
Велесниця	4,05	606	149,6
Волосів	13,83	1472	106,4
Гаврилівка	23,39	2291	97,9
Гвізд	15,65	1965	125,6
Горішній Майдан	13,81	1237	68,3
Делятин	28,35	6018	212,3
Добротів	11,24	1375	121,7
Дора	25,20	2366	122,3
Заріччя	24,74	3077	124,4
Зелена	73,11	3110	42,5
Камінна	9,38	1120	119,4
Красна	19,25	2143	111,3
Ланчин	24,54	3761	153,3
Лоєва	15,76	797	50,6
Луг	8,77	775	88,4
Микуличин	116,69	4306	36,9
Надвірна	18,81	7525	400,1
Назавізів	13,47	1141	84,7
Парище	18,46	1436	77,8
Пасічна	38,86	3130	80,5
Перерісль	14,20	1456	102,5
Пнів	50,94	5539	108,7
Саджавка	24,63	2718	110,4
Середній Майдан	36,30	4448	122,5
Стримба	10,63	855	80,4
Тарновиця Лісна	9,95	873	87,7
Цуцилів	10,52	856	81,4
Чорні Ослави	11,21	1332	118,8
Чорний Потік	13,78	1449	92,3
Фітьків	10,28	858	105,2
Яблуниця	44,76	1518	33,9
Ямна	13,61	913	67,1

В той час на Гуцульщині виникають понад 35 населених пунктів, по основних ріках – Білому і Чорному Черемошу, Пруту, Бистриці Надвірнянській та їх притоках. В основному принцип заселення Гуцульщини в кінці ХІХ – на початку ХХ століть залишався таким же, як в минулих століттях, тобто нові поселення виникали на територіях таких великих сіл як Акрешори, Голови, Довгопілля, Дора, Жаб'є, Зелена, Красноїлля, Микуличин, Пістинь, Пнів та Яблуниця [20].

За 1900 рік є і окремі дані по Буковинській (м.Вижниця – 4497 чоловік) та Закарпатській (Великий Бичків – 5294, Рахів – 5875 чоловік) Гуцульщині [2; 3].

Населення деяких повітів Покуття та Гуцульщини в 1921 та 1931 роках складало [16, с. 1-22; 19, с. 32, 55] (табл. 9):

Таблиця 9.

Кількість та щільність населення Гуцульщини та Покуття в 1921-1931 роках.

Повіт	1921 рік		1931 рік		Приріст населення, %
	Чисельність, чол.	Щільність, чол./км ²	Чисельність, чол.	Щільність, чол./км ²	
Городенка	83670	96,1	95728	109,9	+14,4
Коломия	154373	117,5	170661	129,9	+10,6
Косів	83647	45,5	93782	51,0	+12,1
Надвірна	80957	41,8	104810	54,0	+29,5
Снятин	72718	128,6	78221	138,2	+7,4
Тлумач	104675	110,0	118012	124,0	+12,7

Як показують статистичні дані, найбільший відносний приріст населення за 10 років спостерігався в Надвірнянському повіті, що в 2 рази перевищував середній по інших повітах. Це було викликано, на нашу думку, бурхливим розвитком у міжвоєнний період нафтодобувної та лісової галузей господарювання, де задіювалась велика кількість кваліфікованих працівників. Ця робоча сила не була місцевою, оскільки вищих навчальних закладів у повіті не було, тому відбувався приплив з великих культурно-освітніх центрів Галичини та Європи.

Негативне сальдо міграції населення було у Городенківському повіті і складало -508 чоловік (0,6%), у Коломийському – -3213 (2,1%), у Снятинському – -1194 (1,6%) та Тлумацькому – -2833 (2,7%). В той же час, позитивний приріст був у Косівському (+ 173 чол. або 0,2%) та, особливо, у Надвірнянському (+ 7728 чол. або 9,5%) повітах [19, с. 79].

Найбільшими містами Станиславщини в 1931 році [11, с. 8] були Станиславів (60265 мешканців), Коломия (33391), Стрий (30491), Городенка (12303), Калуш (12069), Снятин (10915), Болехів (10744), Надвірна (10488), Долина (9616), Делятин (8815), Косів (8073) та Рогатин (7572 мешканців).

У 1921-1931 роках у Рахові нараховувалось, відповідно, 6879 та 6875 чоловік, а у Кобилецькій Полянці – 1551 та 2217 [2; 3]. Якщо у Рахові кількість населення була практично однаковою, то у Кобилецькій Полянці

– зросла на 45%. Це, мабуть, викликане неточними даними, коли одні подаються з присілками, а інші – вже без них, що приводить до неприйнятних заключень.

За статистичними даними Польщі [10, с. 15] у передвоєнний період по повітах Станиславівського воєводства проживало близько 1,5 млн. мешканців (табл. 10).

Таблиця 10.

Чисельність та щільність населення Станиславівського воєводства в 1937 році.

Повіт	Площа, км ²	Чисельність населення, тис. чол.	Щільність населення, чол./км ²
Долина	2397	118,4	49
Городенка	849	92,9	109
Жидачів	883	83,8	95
Калуш	1137	102,3	90
Коломия	1339	176,0	131
Косів	1839	93,9	51
Надвірна	2472	140,7	57
Рогатин	1147	127,3	111
Станиславів	1249	198,4	159
Стрий	2081	152,6	73
Снятин	567	78,0	138
Тлумач	934	116,0	124
Станиславівське воєводство	16894	1480,3	88

Незрозумілим є той факт, що в цьому статистичному звіті, що базується на перепис 1931 року, дуже відмінні результати стосовно даних перепису, що наведені вище [19, с. 79].

Передвоєнні дані про кількість населення є ще й по деяких населених пунктах Закарпатської Гуцульщини. Так, у 1935 році у Білині було 1837 чоловік, Богдані – 3153, Діловому – 1757, Квасах – 1262, Косівській Полянні – 2129, Лузі – 1267 та у Ясінях – 9401 чоловік [11]. Можна стверджувати, що у Ясінях за період з 1850 до 1935 року кількість населення зросла у 3,4 рази, у Рахові (1850-1931) – у 2,3, а у Кобилецькій Полянні – у 2,6 разів.

У першій третині ХХ століття найбільший приріст населення спостерігався у Надвірнянському (+77,9%), Коломийському (+61,2%) та Станиславівському (+47,9%) повітах, а у Снятинському – єдиному в регіоні – відбулось зменшення кількості населення на 8,2%.

В 1927-1938 роках зі Станиславівського воєводства виїхало за кордон 27500 осіб, з яких 8000 – до Канади, 6600 – до Аргентини, 5200 – до Франції, 3100 – до Палестини та 1900 – до США [10, с. 57].

В цілому, за досліджуваний період у динаміці чисельності населення спостерігалися певні закономірності. Відбувався ріст чисельності

населення у промислових (Долинський, Надвірнянський, Станиславівський), а стрибкоподібний, непередбачуваний, – у аграрних та аграрно-промислових повітах. Особливим фактом є події I Світової війни, коли чисельність населення скоротилась практично по всій Гуцульщині та Покутті. З 1900 до 1921 років чисельність населення у Городенківському повіті зменшилась на 9,3%, у Косівському – на 0,4%, у Тлумацькому – на 1,0%, а у Снятинському – аж на 16,0%.

Впродовж майже 150 років населення Гуцульщини та Покуття зросло приблизно в 3 рази. Проте, ріст був не поступовим із-за ряду причин для його тимчасового скорочення. Ними були різні епідемії, міграція населення, особливо в 1920-1930-х роках ХХ століття, події I Світової війни тощо. Динаміку чисельності населення неможливо встановити по всій Гуцульщині, оскільки гуцульські села Буковини та Закарпаття входили в різні періоди історії до різних адміністративних структур, а окремі дані по цих селах відсутні. Внаслідок інтенсивного використання лісових ресурсів виникали нові населені пункти, особливо по долинах великих рік.

Джерела

1. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Гуцульщина в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. – Том 8. – Івано-Франківськ, 1995.
2. Історія Гуцульщини. – Т. II. – Чикаго, 1985. – 507 с.
3. Історія Гуцульщини. – Т. III. – Чикаго, 1986. – 442 с.
4. Клапчук В.М., Клапчук М.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. – Делятин:Фоліант, 2007. – С. 110-125.
5. Копчак С.І., Мойсеєнко В.І., Романюк М.Д. етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття (статистико-демографічне дослідження). – Львів:Світ, 1996. – 285 с.
6. Чорний С. Національний склад населення України в ХХ сторіччі. – <http://etno.us.org.ua/nsklad/1900-bucovyna.html>. – 14.03.2008.
7. Haliczanin. Kalendarz powszechny na rok pański 1867. – S. 47.
8. Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1858. – Lemberg, 1860. – S. 4-5.
9. Landes-Regierungsblatt für das Kronland Galizien 1854. – Lemberg, 1856. – S. 285-287, 334-337.
10. Mały rocznik statystyczny 1938. – Warszawa, 1938. – S. 15, 57.
11. Mistovny Slovník Československé Republiky. – Praga, 1935.
12. Rapacki W. Ludność Galicyi. – Lwów, 1874. – S. 11-13, 22-23, 29-32, 36-37.
13. Rocznik statystyki Galicyi 1886. – Warszawa, 1887. – Tom I. – S. 1, 4-9.
14. Rocznik ziem wschodnich. – 1939. – Tom V. – S. 8.
15. Skorowidz gminny Galicyi opracowany na podstawie wyników spisu ludności z dnia 31 Grudnia 1900. – Wiedeń, 1907. – S. 290-297, 412-417.
16. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. – Tom XIV. – Województwo Stanisławowskie. – Warszawa, 1923. – S. 1-22.
17. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. XI. – Warszawa, 1890. – 376 s.
18. Sprawozdanie c.k. Krajowej Rady zdrowia o stosunkach zdrowotnych w Galicyi w roku 1896. – Lwów, 1898. – S. 5-7, 9-10, 17.
19. Wiadomości statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego. – Rocznik X. – Zeszyt 1.

– 1932. – S. 32, 55, 79.
20. karpaty.lviv(www. karpaty.lviv.ua). – 14.03.2008.

Клапчук Володимир Михайлович, кандидат географічних наук, доцент кафедри екології та рекреації Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

78442, Івано-Франківська область, смт. Делятин, вул. Б.Хмельницького, 9, тел.дом.: 8(03475) 4-31-84; тел.моб.: 80509669229.